УДК 821.161.2-6 Українка

Світлана БОГДАН,
кандидат філологічних наук, професор кафедри історії та культури української мови
Волинського національного університету (ВНУ) імені Лесі Українки

«...Літом ми будемо настояще жити»: *пора року як засіб автопортретування Лариси Косач*

Проаналізовано особливості функціонування номінацій різних пір року в епістолярних текстах Лариси Косач як важливих і частотних засобів самопортретування. Встановлено частотність актуалізації основних опорних лексем номінативного ряду кожної пори року, що уможливило виявити стійку кореляцію її фізичного й морального стану і певного періоду року. З'ясовано типологічні лексико-граматичні моделі з лексемами зима, весна, літо, осінь, *які відтворюють різні оцінні й емоційні виміри адресантки. Простежено виразну опозитивність зими–літа з усталеною (майже послідовно) позитивною семантикою літа на противагу зимі. Принагідно простежено також роль у портретуванні номінацій окремих мікрогруп, що експліковані в межах різних пір року, зокрема, сонце, дощ.*

Ключові слова: *пора року, епістолярний текст, автопортретування, бінарна опозиція.*

Svitlana Bohdan. *„...In Summer We Will Truly Live”:* The Season as a Means of Self-Portraiture in the Works of Larysa Kosach.

The peculiarities of the functioning of different seasons in Larysa Kosach's epistolary texts as important and frequent means of self-portraiture are analyzed in the article. It is established the frequency of actualization of the main supporting lexemes of the nominal series of each season of the year, which made it possible to identify a stable correlation between her physical and moral state and a certain period of the year. Typological lexico-grammatical models with the lexemes winter, spring, summer, and autumn are found out, which reflect different evaluative and emotional dimensions of the addressee. We have traced the distinct opposition of winter–summer with the established positive semantics of summer as opposed to winter. In addition, the role in the portrayal of nominations of individual microgroups that are expressed within different seasons of the year, in particular, the sun and rain.

Keywords: *season, epistolary text, self-portraiture, binary opposition.*

Узвичаєно лексика на позначення тієї чи тієї пори року – основа пейзажотворення, передовсім у художніх текстах. Власне цим, очевидно, й мотивований постійний дослідницький інтерес до його вивчення і літературознавцями, і мовознавцями [1; 2; 4–10; 16–18].

Якщо спроєктувати це явище на поетичний простір текстів Лесі Українки, то відразу асоціативно виринає цілий ряд її творів і фрагментів із них, відомий чи не кожному українському мовцеві ще з дитячих літ: «*Мамо, іде вже зима*», «*Стояла я і слухала весну*», «*Була весна весела, щедра, мила*», «*Гетьте, думи, ви, хмари осінні! / То ж тепера весна золота!*», «*Літо краснеє минуло*», «*...то ж була буря весняна, а не сльота осіння»* тощо. Частотність таких контекстів у її художній мовотворчості беззастережно стверджує гіпотетичні міркування про домінантність словоживопису цієї тематичної групи в її ідіолекті.

Водночас, як свідчать численні студії цього мовного явища в художніх текстах українського письменства різних епох, актуалізація мовних одиниць на позначення пір року в інших функціонально-стильових вимірах сприяє реалізації не менш важливих, хоч і додаткових функцій, зокрема аксіологічної, тобто вияві посередництвом таких мовних засобів ціннісних для певної особистості засад, зокрема, духовних, моральних та естетичних, які в сукупності відтворюють внутрішнє портретування адресантів. Уможливлюють реалізацію цієї функції передовсім номінації пір року в особливій функціональній царині – епістолярній, яка і слугувала об'єктом нашого дослідження.

Насамперед зауважимо, що мовне моделювання *зими–весни–літа–осені* в епістолярії Лариси Косач належить до регулятивних явищ. Власне тому такі найменування належать до виразних і характеристичних елементів Лесиних самохарактеристик.

Самохарактеристики й самономінації в площині портретування різних персоналій і себе самої, як уже не раз акцентувалося в наших попередніх дослідженнях (див., зокрема, [3]), – домінантні в епістолярних текстах Лариси Косач. І, закономірно,

вони утворюють різні лексико-тематичні групи. Номінації різних природних явищ, за нашими спостереженнями, поза сумнівом, належать до частотних у цьому реєстрі найменувань.

Варто нагадати хоча б кілька найвідоміших і найхарактеристичніших (скориставшись термінологією Лариси Косач) самономінацій, які акцентують увагу на залежності її фізичного стану (і не тільки його, а й морального) від погоди й тієї чи тієї пори року: така собі, за її ж визначенням, «практична метеорологія». Чи не найвиразніше, на нашу думку, експлікує таку залежність номінація *барометр*: «*Позавчора возилась, споруживши собі відповідне до* ***літньої погоди*** (тут і далі вирізнення насиченим шрифтом мої. – С. Б.) *убрання, а вчора нахмарило (без дощу) і я своє убрання сховала в кошик, сьогодня знов тепло, тільки трохи вітряно (отож вітер і розігнав хмари), і я, притаївшись під стіною, щоб не досягав вітер, сижу все-таки на своєму балконі під одкритим небом і пишу тобі листа, від часу до часу оглядаючись, чи вже зникли остатні хмарки з горізонту. Ся* ***практична метеорологія*** *хутко стане зовсім моєю манією, та я й сама, як той* ***барометр****, то падаю, то здіймаюсь духом відповідно станові погоди. Що ж, коли се тут головний інтерес!*» (до О. П. Косач (сестри), 10 січня 1902 р. Сан-Ремо) [13, с. 30] (далі, покликаючись на це видання, будемо зазначати тільки том і сторінку).

Іншого разу, пишучи до мами, Леся зізнається про особливу якість свого організму – підпорядкування його тілесної субстанції основним законам фізики: «*Не треба думати, що воно вже холодно, бо на сонці то навіть і зовсім гаряче буває, та й увечері в хаті, живучи без грубок пара від дихання не ходить по хаті, як буває в Криму і на Кавказі взімку, але ж я, наче та звягельська ісправниця, забуваю, що я „не в Італії родилась", і* ***від найменшого подиху вітру з півночі уже стискаюся****. Либонь, мій орґанізм занадто точно зрозумів закон фізіки, що від тепла тіла поширяються, а від холоду стискаються*» (до О. П. Косач (матері), 10 січня 1913 р. Хелуан) [14, с. 355].

Важливо і те, що поруч із різними безпосередніми самохарактеристиками Леся нерідко вдається до опосередкованого вияву прямо пропорційної кореляції свого стану зі станом природи, окремих погодніх умов, властивих певній порі року. До частотних опорних найменувань у таких опосередкованих характеристиках належить, зокрема, лексема *сонце.* Це зумовлено безперечно тим, що саме сонце мало отой такий бажаний для неї цілющий і благотворний уплив на її організм. А тому очевидна й умотивована поява в одному з її листів перифрази *сонце* – ***моє головне лікарство*** («*Тут мене „в струні держать" і господарі, і тітка, і лікарь, так що не дають розкисати. Тепер, на моє щастя, є* ***моє головне лікарство*** *– сонце*» (до О. П. Косач (сестри) та М. В. Кривинюка, 2 лютого 1908 р. Ялта)) [14, с. 84]. Привертає увагу той факт, що цей лист до сестри Ольги написано 2 січня 1902 року з Сан-Ремо. А отже, наявність сонця (за будь-якої пори року) додавала Лесі такого очікуваного позитиву й життєдайної енергії.

Кореляцію ***здатність творити – певні погодні явища*** (зокрема, сонячна днина) можна вважати визначальною в її автопортретуванні. В одному з листів до А. Ю. Кримського вона зізнавалася: «*Бачите, яка то химерна штука, тая суб'єктивність... Ключ до неї ось який:* ***я належу до тих людей,*** *що коли бачать перед очима маленьку хмарку, то їм здається, що сонце погасло, а коли піймають промінь, то думають, що сонце прийшло жити до їх в саму душу, тільки чомусь я можу працювати переважно в хмарний час, а в соняшний роблюся здебільшого нездатною до виявлення себе в слові (хоч і то не завжді)*» (до А. Ю. Кримського, 27 жовтня 1911 р. Хоні) [14, с. 273].

Водночас до парадоксальних і неочікуваних залежностей, на її переконання, належала та обставина, що описи певної пори року вдавалися їй у неочікувано контрастній актуалізації. Передумову такої ситуації вона пояснювала приналежністю контрастності до властивих (визначальних?) рис її характеру загалом: «*Що робити, – я завжди навіть найкраще описувала зимою весну, а літом зиму, видно, моя натура любить контраст, тільки вже такого контрасту, про який тільки що говорила, я б зовсім не бажала на собі зізнати. Як же Вам* ***попанувало се літо***?» (до М. П. Драгоманова, 28 липня 1891 р. Євпаторія) [11, с. 155].

Зауважу: таких контекстів у Лесиних листах (зі зрозумілих причин), – чимало. А тому насамперед варто звернути увагу на номінативний ряд опорних лексем, співвіднесених із кожною порою року. Для розуміння важливості цих найменувань у її ідіолекті закцентуємо кількісні параметри їх функціонування, що визначають частотність експлікації / використання цих найменувань у лексиконі Лариси Косач. Хоч це і не найпосутніший, на нашу думку (але все ж таки і не вторинний чинник для узагальнень і висновків), але значно переконливіший на противагу часто вживаним дослідницьким міркуванням на зразок *переважають, більшість з...* тощо.

В епістолярних текстах ми фіксували кількісні параметри вживання тільки основних опорних лексем цього ряду (*зима, весна, літо, осінь*), без урахування їхніх граматичних форм (зокрема, відмінкових) і словотвірних варіантів (*зимовий, весняний, літній, осінній, зимно, по-весняному, весняно, літній, літом*

і т. ін.). Принагідно зауважимо, що в листовних текстах Лариси Косач відсутня частина найменувань, які традиційно функціонують у нашій мові, зокрема, в розмовному й художньому мовленні. Нема в Лесиному слововжитку, наприклад, жодного демінутива: *зимонька, весонька, літечко* тощо.

Кількісна ієрархія опорних лексем на позначення пір року (в початковій формі цих найменувань) представлена в епістолярії Лариси Косач таким чином: ***зима / зіма*** – **61** фіксація (*«сама бридка **зіма** з вітром, дощем та ожеледдю»* [11, с. 199]*; «Мені **зима** було теж так розстроїла здоров'я, що я вже й по світі не могла ходить, а все більш лежала та думала, як то прийдеться їхати додому, коли тут ходити погано, а їздити ще й гірше»* [11, с. 291]*; «ся погана **зіма** так всім вадить на здоров'я, якась погана була ця **зіма**»* [14, с. 24]; *«тутешня **зіма** все-таки мокра і не досить тепла»* [14, с. 83]; «*Коли справжня **зима** (торік вона почалася тут з Різдва) нічого гіршого не покаже, то ще, можна сказати, слава Богу»* [14, с. 282]); ***весна*** – **45** (*«вже й **весна** настала з фіалками та анемонами, як годиться»* [13, с. 206]; «*Коли б тілько швидче справжня **весна** настала, щоб сонця було багато!»* [14, с. 90]; «*Тижнів зо три в марці була у нас така чудова весна»* [14, с. 157]; «*після чудової провесни препогана мокра **весна** настала»* [14, с. 305]); ***літо*** – 154 (*«Дехто з родичів нападається на мене, чого я додому їду, але ж доктор не боронить мені поїхати на **літо**. У мене ж mal de pays* [ностальгія (франц.)] *почався і просто таки mal d'ennui* [хвороба нудьги (франц.)], *як не як, а я ж півроку просидила на курорті, се хоч кому обридне»* [13, с. 110]; «*Я ще надіюсь, що буде „бабине **літо**"»* [13, с. 351]; «*До того ж за торішнє **літо** я була поправилась»* [14, с. 170]; «*Тут дуже гарно і тепло – зовсім **літо**»* [14, с. 177]; «***Літо** ж у нас сей рік чудове і дуже сухе, як рідко буває»* [14, с. 207]); ***осінь*** – **37** разів (*«Доктор же каже, що, окрім режіму і бережіння від простуди, важно якнайбільше бути на свіжім повітрі, а се в нашу **осінь** і зиму недосяжно»* [12, с. 426]; «*коли б **осінь** мені знов не зробила несподіванки, як торік і позаторік, – все таки моє „вигоєння" далеко не міцне»* [13, с. 267–268]; «*Одно добре, що сей рік **осінь** дуже суха (а може, се тут і завжді так), дощу мало і часом трапляються просто райські дні, як, напр[иклад], учора (+14° R в легкій тіні і +22° на сонці)»* [14, с. 281]).

Як бачимо, вектор особистісної прихильності в Лесиному ідіолекті (за частотністю використань) належить лексемі *літо.* І передумови саме такого уподобання адресантки варто, очевидно, шукати щонайперше в закцентованій уже раніше площині взаємозалежності її фізичного стану від певної пори року: «*Взагалі пора б мені вже склеїтись, правда? Отже, покладу сю зиму на склейку, і нехай земляки поставлять на моїй діяльности хрест до літа, бо я тепер нічого серйозного починати не можу під страхом великих переривів „по случаю ненастной погоды"...*» [12, с. 439]. Власне цю кореляцію Лесиного фізичного стану і стану природи констатували не тільки лікарі, але й рідні: «*...тут я одібрала від Кльоні листа, бо вже буде йому писати: і сам перетомлюється, і тобі, може, забагато тих „матерьялів". Скінчити фразу він хотів тим, що „найбільше поміг би Єгипет, бо тутешня зіма все таки мокра і не досить тепла, а мій стан, як він завважає, видимо залежить від погоди (се таки правда, кажу я сама)"*» [14, с. 83].

Ще один посутній чинник особливої прихильності Лесі до літа, як стверджують листи, – це можливість побути вдома, в родинному й дружньому колі: «*Сього літа ми вже, певне, побачимось з тобою, бо я думаю літо прожить в Гадячі і так уже наладилась проводити його з вами*» [12, с. 130]; «*Мені здалось, що практичніше поїхати додому на літо, а не на зиму: раз, що тепліше, а друге – у нас літом все ж людяніший „режім", ніж зимою. Та й, нігде правди діти, обридло таки мені тинятись по курортах. Хочеться додому*» [13, с. 120].

Лесина нелюбов до зими мала об'єктивне підґрунтя: вона шкодила її здоров'ю. Мабуть, тому згадки про цю пору року також позначені частотністю вживання: «*...до зими, я знаю, здоров'я мусить витримать, бо літом я завжді маюся краще*» [12, с. 155]; «*Шкода, що мало ти тут була і що ми аж надто мало були tête à tête* [наодинці (франц.)]*, не все я тобі сказала, що хотілось і що слід було, та вже надія на літо і на твою умілість чути межи словами і читати межи щілками*» [12, с. 144].

У Лесиній мовотворчості такі найменування здебільшого функціонують як бінарні опозити з виразною протилежною оцінною конотацією. А тому цілком передбачувана (і переважальна кількісно) опозиція представлена саме цими найменуваннями: *літо–зима / зіма*: «*Оце я восени почала було не на жарти подумувати, як би мені на **літо** простругнути до вас, але настала **зима,** і я побачила, що всі мої мрії та сподіванки погинули*» [11, с. 92].

Власне тому закономірна в таких контекстах поява оцінних кваліфікативів зими неодмінно з негативними маркерами – *бридка, неприємна, шкодлива*: «*Тепер стоїть сама **бридка** зіма з вітром, дощем та ожеледою, дуже для мене **неприємна** і **шкодлива,** та вже нічого не вражу, – літом будемо настояще жити, а тепер як небудь перекалатаємо*» [11, с. 199].

Асоціативно *зима* пов'язана з *мандрівкою*: «*мені на зиму знов „мандрівочка пахне", а хто зна, чи сю зиму*

могтиму і так заробляти, як минулої» [14, с. 208]. Щоправда, то були, на жаль, мандрівки не туристичні, а лікувальні. У цьому контексті неодмінно спадає на думку одна із найвідоміших Лесиних бінарних самономінацій *туристка–пацієнтка*, які актуалізують щонайперше почуття жалю: «*Може, будуть коли щасливіші часи, тоді поїду в Європу туристкою, а тепер уже буду їздити пацієнткою*» [13, с. 107]. Спорадична поява однотипних означальних лексем щодо обох цих пір року – ***гірше / гірша*** – створює особливі причинно-наслідкові зв'язки між ними: «*...літо гірше від торішнього, то, може, й зима буде гірша (для мене)*» [14, 208].

Вектор позитивних оцінок – передбачувано *літо*, натомість *зима* – майже регулятивно актуалізована з негацією (за винятком, звичайно, тих періодів, коли Лариса Косач у час написання листа перебувала в Італії чи в Єгипті): «*А тут саме сонце та море своїм блеском та грою додає мені одваги та надії; якби тільки я не була тут сама-самісінька, то зовсім би мені було добре. Тілько з страхом думаю, що буде зо мною* ***в зимі****. Чі не знищить та* ***зима*** *знову всього, придбаного за літо, як уже не раз нищила? Та ще наша* ***поліська зима, мокра та льодовата****, – ой, ой, боюся!.. Ну, і прийде ж людині фантазія думати про зиму в такий душний вечер, як тепер; коли навіть море знебулося після сі[є]ї спеки*!» (до М. П. Драгоманова, 28 липня 1891 р. Євпаторія) [11, с. 154]. Виявом негативних оцінок слугують найчастіше прикметникові семантичні поширювачі щодо номінації *зима*: *мокра, льодовата* (у цитованому фрагменті), пор. також: ***скажена*** «*не щороку така скажена зима буде*» [14, с. 264]; ***непродуктивна*** («*Взагалі ся зима буде у мене дуже непродуктивна, дякуючи лікарям*») [12, с. 439].

Такі зіставні паралелі нерідко актуалізовано і в інших бінарних опозитах, зокрема, *зима–весна* («*Тілько перед Різдвом були морози, а тепер таке щось робиться – не то зіма, не то погана весна. Коли б уже скоріш настояща весна!*» [11, с. 276]). Іноді виявом негацій може слугувати навіть і сама *весна*, яка в Лесиному ідіолекті має здебільшого усе ж таки виразно позитивне забарвлення: «*Сподіваюсь від моря дуже багато, – спасибі йому та південному сонцеві, минула моя пропасниця лиха, що* ***гнітила мене цілу весну****, може, колись і я, хоч наполовину, вилюднію*» (до М. І. Павлика, 22 червня 1891 р. Євпаторія).

Вогкий клімат Лесиного улюбленого Колодяжного (і не тільки) унеможливлював її перебування в рідному краї, який, за її образним висловом, мав домінантну ознаку – «*вічно плачуще небо*»: «*Правда, що у нас тепер* (30 серпня. – С. Б.) *спека надзвичайна, надто для Полісся, що звикло до вічно плачущого неба*» [11, с. 192].

Зауважмо, що перебування Лариси Косач узимку навіть у Ялті було неможливим («*Лікарь вважає, що для горла ялтинська* ***зима*** *не корисна, бо дуже мокра*» [14, с. 139]). За твердженням лікаря Ізраеля, для неї загалом не було клімату в Україні: «*Зима там* (у Телаві. – С. Б.) *сухіша, ніж тут, а не дуже холодна. Для мене ж усе одно* ***ялтинська зима цінности не має****, бо мокра і вітряна, та вже ж все одно, коли* ***для мене в Росії, казав Ізраель, „нема клімата" для зими****, то, значить, нема чого й перебірати: Телав так Телав, коли не хочу їхати в Єгипет*» (до О. П. Косач (сестри), 1 грудня 1908 р. Ялта) [14, с. 140].

Водночас спостережено: якщо ж якась інша пора року, крім літа, була позбавлена не бажаних для неї погодних явищ, передусім холоду й вогкості, то тоді й вона була позначена епітетами, що містять позитивні або нейтральні (рідко) стилістичні маркери: ***прекрасна*** («*Здоров'я моє нічого собі. Осінь була прекрасна*» [14, с. 279]); ***суха, сухіша*** («*Осінь сього року тут виключно суха*» [14, с. 260]; «*Осінь тут сухіша, ніж літо, може, через те і я почуваюся краще, бо літом страшенно заливало*» [14, с. 269]; «*Поки що я тепер маюся незгірше, як Ви мене бачили. Але се відколи настала суха осінь*» [14, с. 275]). Зауважмо, що в цитованих контекстах означення *суха* завжди позначена позитивними конотаціями, хоча здебільшого осінь має виразно негативну конотацію. В одному з листів до Ольги Кобилянської вона зізнається навіть у ненависті до *дощової осені*: «*Через сей дощ хтось дуже мучиться, бо йому все дуже холодно, а як нагріється, то зараз кров кидається до голови і голова болить (се йому завжді восени так, і за те він ненавидить дощову осінь*)» [12, с. 400], пор.: «*До того ж роздощилось, здається, на добре, і я знов не вихожу з хати, я ніяк не думала про таку ранню осінь, коли збіралась провести тут сентябрь*» [12, с. 241].

Відсутність дощів восени надає цій порі року виразних переваг у Лесиному сприйнятті. Цим мотивовано й численні оцінні контексти зі знаком плюс із опорними лексемами *осінній, восени* тощо («*Тілько що ходила в ліс, споглядати красу осінньої природи, а вернувшись, зараз сідаю писать тобі*» (до М. П. Косача, Початок жовтня 1889 р. Колодяжне) [11, с. 80]) навіть порівняно з весною: («*...а тепер поїду в початку ноября (7 го йде з Батума пароход), бо тут осінь досить добра і, рівняючи до весни, не дуже мокра, то я вважаю, що ліпше пізніше восени виїхати, зате весною забаритись, бо апріль і май тут дуже погані*» [14, с. 173]).

Найвиразнішим оцінним маркером Лесиного позитивного чи негативного сприйняття *зими, осені*

й навіть *весни* слугують, поза сумнівом, означальні лексеми, про що стверджують усі фіксовані в листах (і вже цитовані вище) фрагменти.

Характеристичним для епістолярного ідіостилю Лариси Косач можна вважати також функціонування одразу кількох, рідко – всіх номінацій пір року. Такі контексти здебільшого актуалізують порівняльно-зіставні виміри, які відтворюють її особистісне сприйняття цих пір року: «*Отож зима піде на впорскування, весна, літо і осінь на купання в морі і поправку, а там, коли не вилічусь радікально, то скажу робить операцію coûte que coûte* [що б там не було (франц.)] – *обридло вже возиться*» [11, с. 441]. Актуалізація всіх чотирьох пір року разом в умовах одного листовного мікроконтексту належить радше до поодиноких виявів, а не регулярних: «*Дарма, хоч тая „**весна**" **по-осінньому** процвіла, може б, **літом** надолужила. Але то щороку такі марні надії, поки **літо,** а прийде **зима** наша поліська, та й знов я починаю гинути помаленьку. Чисте оце натягання шкурки на кисіль, отаке життя!*» (до М. І. Павлика, 28 липня 1891 р. Євпаторія) [11, с. 158].

Привертає увагу рідковживана в загальномовному узусі номінація, яка стосується початку весни – *провесна* (фіксована, до слова мовлячи, і в її поетичних текстах: «*Талого снігу платочки сивенькиї, / дощик дрібненький, холодний вітрець, / проліски в рідкій травиці тоненькиї, / се була про́весна, щастя вінець*?» [5, с. 233]), що набуває в епістолярії Лариси Косач індивідуального стилістичного забарвлення: «*Вчора була немов провесна: латки снігу розтавали, лід в потічках розпливався в струмки і сонце по весняному пригрівало…*» [13, с. 332]; «*Шкода, коли ти не приїдеш на Різдво до мене! ми б разом послухали еолову арфу перед університетом, подивились би на страшні тополі, і я б знову подумала, що мені вісімнадцять літ, що ми живемо на Тарасовській, де у мене на столику проліски стоять, у хаті рожеве світло, а в серці **про́весна…** Гай гай, яка старовина*!..» [11, с. 247]. У другому листовному фрагменті це слово подано ще й з акцентуаційним увиразненням, проставляючи наголос у цьому слові.

Передбачувано навколо кожної з основних опорних лексем найменувань пір року актуалізовані окремі лексико-семантичні мікрополя, що своєю чергою об'єднані в мікрогрупи, які представлені, зокрема, номінаціями різних природних явищ, як-от: *дощ, сніг, мороз, град* тощо. Зауважмо, що деякі з них мають міжпольовий статус, а тому не мають закріпленості тільки за однією з пір року. Водночас привертає увагу різність Лесиного сприйняття, скажімо, *дощу* різної пори року, пор.: «*Якось нам щасливо випало, що нас нігде дощ не мочив. У Києві дощі перепадали разів три, ще й чималі, та ми якось від них впору ховались, а вчора, як їхали в Гадяч, була дуже славна погода. Тілько, – здумай собі! – ні одна порошина не впала на нас, як ми їхали полтавським широким шляхом! Дощі прибили навіть полтавські пили. Певне, ще недавно була тут страшенна грязюка, але тепер вже сухо і тілько що пилу немає*» (до О. П. Косач (матері), 21 червня 1893 р. Гадяч) [11, с. 215]; «*Непріятно, що в Київі тепер така погана погода, – дощ, і сніг, і все разом, – бо тут не можна сидіть дома, коли дощ, і виходить тілько в добру погоду, а коли треба йти, то йди*» (до Є. І. Драгоманової, 19 листопада 1893 р. Київ) [11, с. 241]; «*От у нас сьогодні дощ цілий день, такмовби не январь тепер, а кінець марта, аж дивиться противно*» (до Є. І. Драгоманової, 4 лютого 1894 р. Київ) [11, с. 276]; «*Не знаю я, де буду літом, чі все літо дома пробуду (я б сього більш хотіла, та, може, дощі виженуть на сухіше місце), чі до бабушки поїду, вона все мене закликає, а може, з Мішею до Шури на хутір заберусь, а може, й зовсім що инше видумаю*» (до М. П. Драгоманова, 30 березня 1894 р. Київ) [11, с. 289].

Важливе також Лесине зауваження щодо впливу погоди не так природи, а передовсім – душі на її творчість: «*…часто у поетів настрій поетичний залежить від погоди, – одні найбільше пишуть навесні, в чудову погоду, другі можуть писати тілько під час осінніх дощів, – у мене ж сей найстрій залежить найбільш від того, яка погода в душі, і я пишу найбільше в тиї дні, коли на серці негода, тоді чогось швидче робота йде. Запевне, що і в мене на серці далеко не завжді йде дощ, – борони Боже, – але се, як я бачу, можна подумати, читаючи мої вірші*» [11, с. 211].

В епістолярних текстах, крім узвичаєної в узусі номінації *дощ,* функціонують і діалектні найменування, зокрема, *хляпавка*, поява якої природна й закономірна, бо фіксовано її в часі Лесиного перебування на Буковині. Саме тому вона набуває в цих епістолярних текстах виразного ситуативно-локального виміру і стилістично увиразнює її ідіолект: «*Забула ще одну увагу: ранком пишу не в хаті, а надворі, як тілько нема „**хляпавки**" (чудовий буковинський термін для дощу)*» [12, с. 344]; «*Нехай хтось буде добрий і вибачить, що лист не на картці писаний, а таки так, „як Бог приказав" бути листам. Надворі **страшна хляпавка**, а хтось не має картки і не важиться витикатись на вулицю, бо буде „міау". Відколи хтось виїхав звідси, то з погодою нема ладу, як не зраня, то по обіді („am Vorabend"), а все мусить хляпати! – міа-а-а-ау!*» (до О. Ю. Кобилянської, 6 червня 1901 р. Кимполунг) [12, с. 349]. Як відомо,

ця лексема належить до активного словника мовців лише окремого діалектного соціуму, про що стверджує й академічний Словник української мови. До речі, другу ілюстрацію до словникової статті про *хляпавку* подано саме з покликанням на перший цитований фрагмент Лесиного листа від 11 травня 1901 року з Чернівців до сестри Ольги: «*діал.* Дощ, сльота. *Я вмру восени, в саму хляпавку* (Март., Тв., 1954, 153); *Ранком пишу не в хаті, а надворі, як тільки нема „хляпавки" (чудовий буковинський термін для дощу)*» (Л. Укр., V, 1956, 339) [15, с. 91].

Номінація *снігодощ* не фіксована в жодному зі словників української мови. А тому, очевидно, її можна кваліфікувати як оказіональну, утворену за продуктивною словотвірною моделлю нашої мови (подібну, наприклад, до узвичаєної *снігопад*): «*…у нас тут увечері в неділю щось таке було, немов чорти зірвалися з ланцюгів: вітер,* ***снігодощ!*** *Мені часами здавалось, ніби моя хата тремтіла, немов маяк, мимохіть згадувалось оповідання Daudet „Le phare des Sanguinaires"...* [Доде, „Маяк Кровожерів" (франц.)] *Коли так було й під Севастополем, то могла бути не то колисанка, а й справжній шторм. З твоїм виїздом виїхала від нас і погода: другий день безперестанку йде сніг,* ***не снігодощ, а таки сніг****, як слід, аж кіпаріси погнулись під важким „на́вісом", наче поліські сосни. Мені шкода, що ти не бачиш сього видовиська, – се дуже орігінально. Невважаючи на сніг, надворі не холодно, бо вітру й морозу нема, якесь біле і м'ягке повітря, „неначе хто розпровадив у молоці пух і, захолодивши його трохи на льоду, полив ним небо і землю", – так сказав би Нечуй*» (до О. П. Косач (матері), 25 січня 1898 р. Ялта) [12, с. 104].

Важливо й те, що за багатьма такими контекстами можна реконструювати не лише домінувальні особистісні риси адресантки, а й особливості родинного побуту Косачів, прикметні ознаки дитячого мовлення і їхнього світоприйняття. Нагадаємо хоча б один із таких контекстів, який уможливлює моделювання різності індивідуального мовомислення й мовної поведінки малих Косачів, щонайперше – Миколи й Оксани (але принагідно і Лесі), відтворені через їхні враження від однієї з осінніх днин у Колодяжному, зокрема, завдяки образному вислову *пахне снігом* (авторства Миколки Косача): «*Оце щоранку Микось вбігає знадвору і гукає: „Мамо! а надворі, знаєш, тепло-претепло!.. Не треба мені пальта надівать?"...Але по обіді приходить Кох знову і заявляє: „А знаєте, надворý* ***"снігом пахне"****. Оксана завжді при тому заспориться, що сніг ніяк не пахне, але Микось на своєму стоїть. А я теж думаю, що вже пахне снігом, і помалу перебіраюсь на зімовий стрій*» (до М. П. Косача, Початок жовтня 1889 р. Колодяжне) [11, с. 80–81]. Як бачимо, цитована ситуація стверджує подібність образного світосприймання Миколки і Лесі на противагу Оксаниному. А отже, цей мовообраз слугує своєрідним «дозиметром» *образного-нейтрального* у відчуванні світу природи Косачівських дітей.

Контексти з негативними оцінними маркерами щодо пір року, за нашими спостереженнями, частотнішають в останні роки життя Лариси Косач. Кількісно збільшується також експлікація номінацій *зима / зимовий* в останнє десятиліття порівняно з усіма іншими, і навіть із усіма найменуваннями лексико-граматичного ряду *літо.*

Водночас закцентуємо на можливості зміни оцінного маркера того чи того найменування пір року в різні періоди життя Лариси Косач. Не менш посутня розрізнювальна ознака слововживання цих лексем – залежність сприйняття пори роки **від локусу** перебування Лесі в час її актуалізації. А тому так по-різному вона описує зиму, перебуваючи в різних місцях. Порівняймо хоча б деякі контексти, які стосуються **Колодяжного–Ялти** («*Добре все-таки, що тут* ***зима*** *буває тільки нападами, я не знаю, як я терпітиму наші „безпросвітні" (від слова „про́світок") зими: мы к этому не привыкли! Ось воно, напр[иклад], був тиждень ураганів, зате знов, може, буде тиждень сонця»)* (до О. П. Косач (матері), 2 лютого 1898 р. Ялта) [12, с. 107]), **Києва** («*Ся* ***зима збридила мені Київ****, – цур йому*!» [12, с. 33]), ***Єгипту*** («*Хоча* ***зима*** *сього року тут навіть для Єгипта* ***навдивовижу гарна***» [14, с. 363]).

Логічно постає запитання: чи любила Лариса Косач якусь пору року? Безпосередніх таких тверджень в її епістолярних текстах нема, на противагу, скажімо, її зізнанню в особливій прихильності до пізнього Великодня: «*У нас тепло і гарно, весна настояща,* ***я люблю такий пізній Великдень***» [11, с. 296]. А чи випадково Леся пише про свою любов саме до пізнього Великодня, а не просто Великодня за будь-якої весняної пори? Очевидно, відповідь на це запитання вже містить пресупозиція цього контексту: *весна,* до того ж із кваліфікативом «*настояща*». Як і нема вияву її нелюбові чи, тим паче, ненависті, за винятком осені.

Але, поза сумнівом, усі згадані й проаналізовані контексти виразно окреслюють тяжіння позитивного вектора до *літа–весни*, описи яких майже суцільно переповнені позитивними емоціями. Достатньо згадати хоча один із листів до брата Михайла в Зелену суботу з Колодяжного: «*Чі то ми з тобою побачимось до осени? бо в Київ*

мені вже годі. Невже ти так таки й не приїдеш до нас, а вже в нас позюмки настали! Ліси наші гомонять, жита наші хвилюють, садки буйно зеленіють, у нас тепер чистий рай!.. Ой, не втерплю –заспіваю! / Соловейковий спів навесні / Ллється в гаю, в зеленім розмаю, / Та пісень тих я чуть не здолаю, / І весняні квітки запашні / Не для мене розквітли у гаю. / Я не бачу весняного раю, / Тільки співи та квіти ясні, / Наче казку дивну, пригадаю / У сні!.. / Я ще ні разу не була у гаю. Гай-гай!.. Бувай здоровий та щасливий, не забувай мене. Прощай, – коли б до побачення!» (до М. П. Косача, 31 травня 1890 р. Колодяжне, Зелена субота, 18 мая / Серед **лепехи**, клечання та квіток) [11, с. 111].

І що прикметно – позитивний вимір Лесиного світосприйняття проєктований на кожну днину, виповнену сонцем або хоча б кількома його променями: «*…я належу до тих людей, що коли бачать перед очима маленьку хмарку, то їм здається, що сонце погасло, а коли піймають промінь, то думають, що сонце прийшло жити до їх в саму душу*» [14, с. 273]. Невипадково з таким пієтетом (і вірою в його цілющу силу) вона ставилася впродовж усього життя до сонця. А збираючись їхати «на прощу» до єгипетського сонця, вона чи не найвиразніше стилістично передає свої почування й надії на нього: «*Вся штука в тому, що маю претенсію не тілько рипіти, а ще й жити, „розвиваючи діяльність", от тому і хочу їхати в Єгипет на прощу до єгипетського сонця – вже ж недарма йому такі колосальні святині колись будовано – певне ж, воно і силу має колосальну, і що ж таке якась мікроскопічна баціла проти його маєстату*?..» [14, с. 170].

А отже, номінації пір року невипадково мають таку частотну актуалізацію в епістолярних текстах Лариси Косач: вони слугують одним із посутніх елементів її портретування, відтворюючи особливості її сприйняття й прихильності (чи навпаки) до тієї чи тієї пори року з виразною мотивацією певної оцінки, яка перебуває в основному в координатах позитиву (*літо–весна*) і негативу (*зима–осінь*), які часто утворюють бінарні опозити.

Використані джерела

1. Бабій І. М. Семантико-естетичні особливості колірного епітета у поезії Лесі Українки. *Вісник Житомир. пед. ун-ту ім. І. Франка*. 2001. Вип. 7. С. 8–11. URL: https://eprints.zu.edu.ua/81/

2. Барчук В. М. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис : монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 416 с.

3. Богдан С. Оказіональні найменування номінативного поля *дитина* в епістолярних текстах Лесі Українки. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. Вип. 3. С. 6–36.

4. Бондар О. І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові: функціонально-ономасіологічний аспект. Одеса : Астропринт, 1997. 369 с.

5. Василько З. Мовосвіт природи у збірці Л. Костенко «Річка Геракліта». *Ukrajinistika – minulost, přítomnost a budoucnost III : literatura a kultura*. Brno : Jan Sojnek – Galium, 2015. С. 45–51.

6. Дишлюк І. Лексико-семантичне вираження концепту *природа* в поетичному мовленні Ліни Костенко : дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 210 с.

7. Кизилова В. В. Дитина і природа: жанрові можливості діалогу (на матеріалі теми змін пір року в українській літературі). *Мандрівець*. 2015. № 4. С. 67–72. URL: https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/465

8. Кравець Л. Метафори природи в поетичних текстах М. Рильського і Л. Костенко. *Культура слова*. № 92. С. 52–62.

9. Криловець Н. В. Мотив осені в натурфілософській поезії Ліни Костенко. *Вісник Житомир. держ. ун-ту*. Філологічні науки. 2012. Вип. 61. С. 229–232.

10. Масло О. В., Волкова І. В. Вербалізація концепту «ЧАС» у романі Володимира Лиса «Століття Якова». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Сер.: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Т. 30 (69). № 2. Ч. 1. С. 15–20.

11. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. Т. 11. 612 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1e-6Z8LR8Cgw__dr3LnxD_ghUHCt7yKvi/view

12. Її ж. Там же. Т. 12. 620 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1tn76H1Pb-rJEP30ZFJsnc8d1KZYW0IQg/view

13. Її ж. Там же. Т. 13. 628 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1qXreHHevM3hW5thLs2zT72TFp5GOdbM3/view

14. Її ж. Там же. Т. 14. 628 с. URL: https://drive.google.com/file/d/19LhqQ5r2CbTkCUhpl5zmplG85Tfsj-Es/view

15. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 11. 928 с.

16. Мізінкіна О. Пори року в інтерпретації Ліни Костенко: образи природи у збірці «Річка Геракліта». *Вісник ОНУ*. Сер.: Філологія. 2024. Т. 29, вип. 2 (30). С. 99–114. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2bf20c0a-b8e6-4b43-a460-dadd481f3297/content

17. Романченко А. П. Лексика на позначення пір року в семантико-функційному аспекті. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 31. С. 38–46. URL: http://zum.onu.edu.ua/article/view/309396/303889

18. Скидан М. С. Образне відображення пір року в малій прозі М. Вінграновського. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2021. № 47. Т. 2. С. 105–108. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v47/part_2/26.pdf